

БІТАЄВ Валерій Анатолійович

д-р філос. наук, професор,
Національна академія мистецтв України

МОСЕНКІС Юрій Леонідович

д-р філол. наук, професор,
Національна академія мистецтв України

КОЛЯДЕНКО Дмитро Борисович

генеральний менеджер
Періодичний збірник наукових праць
«Мова та історія, Україна»

ГОЛОТА Тарас Сергійович

магістр філології, письменник,
заступник голов. редактора
Періодичний збірник наукових праць
«Мова та історія, Україна»

ЗАКОРКО Вадим Вадимович

голов. редактор,
Періодичний збірник наукових праць
«Мова та історія, Україна»

ТЯГІСТЬ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ПІСЕННО-ПОЕТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ Й ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРСТВА «СЛОВА ПРО ІГОРІВ ПОХІД»

«Слово о полку Ігоревім» серед текстів Київської Русі є пам'яткою унікальною. Напевно, жоден текст не тільки давньоукраїнської, а й світової літератури не викликав стільки дискусій щодо своєї справжності, часу написання та авторства. Незрозумілим залишається і те, чому дрібний програваний похід незначного малознаного князя покликав до життя таку потужну в ідейному та художньому плані поему. Зрештою, предметом суперечок залишається й жанр цього твору, який поєднує дружинну пісню, князівську славу, плач-голосіння, заклинання, шаманське камлання та багато чого іншого. Нарешті, відкритим залишається й питання про зв'язок цього тексту з фольклором – від повної його народності до повної книжності.

Невдалий похід Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича відбувся у 1185 році. Більшість дослідників на основі поданої в цьому тексті інформації про різних князів датують твір 1187 роком. У цей самий період подібні епоси виникали в різних країнах Європи й Азії. Чим же зумовлена особлива доля «Слова про Ігорів похід»? Головна причина – пам'ятка була

відома у єдиному рукописному списку, який бачили тільки близько десятка осіб, а працювали з ним лише декілька людей. Більше того, пам'ятка була в полі зору всього два десятиліття – між її загадковим віднайденням і не менш таємничим зникненням. Природно, що у сучасників виникали не тільки питання, а й сумніви. Майже відразу з'явилися «скептики», які вважали, що твір написаний незадовго до того, як про нього дізналася громадськість.

Твір був уперше опублікований у 1800 році, а його рукопис, як було оголошено, згорів при пожежі Москви під час узяття її Наполеоном у 1812 році. Це був період романтизму – не тільки в художній літературі, а й у мовознавстві (реконструкція давніх мовних станів), фольклористиці (збирання архаїчних народних текстів), у науці в цілому (різноманітні реконструкції та ретроспекції), зрештою, у науці в цілому. У цій атмосфері в Європі з'явилося чимало підробок та стилізацій під давні фольклорні та літературні тексти. Однак доля цих стилізацій істотно відрізняється від «Слова о полку Ігоревім»: їх відносно швидко визначали як підробки. В історії світової літератури, здається, невідомі інші випадки, коли дискусія щодо справжності твору, його давності триває більше двохсот років. І це не випадково.

Природно, що цей текст, як і інші, має різноманітні параметри: мовні особливості, літературні характеристики, фольклорні зв'язки, історичні відомості, міфологічні свідчення тощо. Однак серед перелічених параметрів лише мовознавство виступає настільки точною наукою, що підробити мовні особливості тексту в інший час (особливо коли йдеться про дрібні деталі) надзвичайно важко або й неможливо. Письменники, історики та представники інших спеціальностей, коли йдеться про час написання «Слова про Ігорів похід», мають відати першість мовознавцям як головним експертам з датування тексту та його справжності. А мовознавці, зокрема історики слов'янських мов ніколи не сумнівалися в автентичності цього тексту. нині кожен, хто припускає його підробність, має в першу чергу спростувати мовознавчі аргументи на користь його справжності, що неможливо.

Нині пропонується читачеві книга Ю. Л. Мосенкіса «1000-ліття київської пісенно-поетичної традиції» містить низку принципово нових ідей щодо «Слова про Ігорів похід»:

- припущено, що цей текст є римованим віршем із однаковою кількістю складів у рядку з початковими, середніми та кінцевими римами;
- здійснено формульну художньо-поетичну реконструкцію тексту, призначеного для співу під акомпанемент гусел;

- висловлено аргументи на користь шаманістичної билини про Волха як фольклорного прототипу-прототексту «Слова»;
- знайдено чорногорську народну пісню про бойове весілля, яка має багато десятків паралелей зі «Словом» і підтверджує гіпотезу про відображення у «Слові» героїчного сватання;
- у створеній незадовго до «Слова» на фольклорно-міфологічній основі поеми Фірдоусі «Шах-наме» виявлено місця, що детально збігаються зі «Словом»;
- замість «на сьомому віці Трояна» запропоновано читати «на самому віці Трояна» – ідеться про рівно сто років між початком самостійного князювання Святослава Хороброго (батька трьох синів – Трояна) у 969 році і вокняжінням Всеслава Полоцького в Києві у 1068 році.

Але головним внеском дослідника у словознавство є запропонована ним модель авторства «Слова». На відміну від інших дослідників, які спиралися на вивчення змісту тексту, нова гіпотеза базується на формальних мовних характеристиках твору. Майже водночас зі «Словом» був написаний інший твір під такою самою назвою – «Слово» Данила Заточника, у якому ритмічні формульні приказки та приклади звукової гри дуже близькі за звуковою стилістикою до «Слова про Ігорів похід». Більше того, є ціла низка текстуальних паралелей між обома пам'ятками. Як відомо, Данило Заточник походив із міста Переяслава, але потім був засланий на далеку північ. Наявність у «Слові про Ігорів похід» двох діалектних шарів – південного і північного (новітнє дослідження Сергія Ніколаєва) – може віддзеркалювати два етапи біографії Данила з Переяслава. Улітку 2017 року за рекомендацією знаного поборника українськості й дослідника старовини лауреата Шевченківської премії В. В. Недяка дослідник відвідав Переяслав і зустрівся з його міським головою, висловивши пропозиції про повномасштабну співпрацю, але тоді, на жаль, ситуація не набула належного дальшого розвитку. Тепер, із виходом нового видання дослідження, варто сподіватися на продовження співпраці з адміністрацією та науково-культурними колами Переяславщини.

Водночас дослідник здійснив реконструкцію літописних текстів та билинних текстів у формі такого самого, як у «Слові о полку Ігоревім», рівноскладового восьмискладного вірша. Так було показано, що «Слово», фольклорні записи в літописах та билини репрезентують одну давньокиївську пісенно-поетичну традицію, вік якої налічує понад тисячу років.